

Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale: Mekanizmat për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës në ish Jugosllavi

Beograd, Serbi

11-12 shkurt 2008

Forumit e Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale e organizuan Fondi për të drejtën humanitare (Serbi), Documenta (Kroaci) dhe Qendra Kërkimore-dokumentuese (BH). Në punën e Forumit të Tretë Rajonal me temën *Mekanizmat e zbardhjes së fakteve mbi krimet e luftës në ish Jugosllavi* kanë marrë pjesë 300 përfaqësues të shoqatave të viktimave, viktimat që nuk janë anëtarë të shoqatave, veteranë, aktivistë të organizatave për të drejtat e njeriut dhe të organizatave rinore, gazetarë, gjykatës, prokurorë, avokatë, deputetë, juristë, historianë, artistë, studentë dhe nxënës të shkollave të mesme. Forumin e hapën kryetari i Kuvendit Popullor të Republikës së Serbisë Oliver Dulić dhe raportuesi special i parlamentit Evropian për Serbinë Jelko Kacin, të cilët i dhanë përkrahje të fuqishëm qasjes rajonale në ballafaqimin me të kaluarën. Për Forumin raportuan: Politika, Dnevni avaz, SRNA, Tanjug, Danas, Blic, Tribune, INA, RTS, TV FOX, Radio Evropa e Lirë, ZaMirZINE.net.

Në lumin e supozimeve, përshtypjeve dhe të ndjenjave, faktet janë të vetmit fanarë tanë. (...) Duke ua dhënë viktimave mundësinë që të flasin dhe neve që ti dëgjojmë, ju kontribuoni në shëndoshjen e shoqërisë sonë dhe mendoj se shoqëritë tona, shoqëritë post-konflikte, edhe më tej janë në procesin e kurimit dhe unë shpresoj, për hir të të ardhmes së përbashkët, të ardhmes të rajonit, që ky kurim do të jetë i shpejtë. Zonja dhe zotërinj, dënimi i krimit dhe të kriminelëve është obligim i yni por edhe nevojë e thellë e brendshme e çdo individi (...) Krimet duhet të ndëshkohen jo për hir të integriteteve evropiane, por para së gjithash sepse këtë i kemi borxh viktimave të krimeve e edhe i kemi borxh edhe ardhmërisë sonë të cilën nuk guxojmë ta ndërtojmë në themelet e brishta të mohimit, harresës dhe shtypjes të së vërtetës. Ky është borxhi ndaj të kaluarës e edhe të ardhmes të cilin e ka çdo funksionar, çdo person publik, çdo intelektual dhe çdo qytetar që jeton në këto hapësira. (Oliver Dulić, kryetar i Kuvendit të Republikës së Serbisë, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Madeleine Fullard, hulumtuese në Komisionin për të vërtetën dhe pajtimin e Afrikës së Jugut, dhe Sofia Macher, anëtare e Komisionit për të vërtetën dhe pajtimin e Perusë, kanë folur për themelimin, punën, strukturën dhe përbërjen, si dhe për efektet e komisioneve të këtyre vendeve në zbardhjen e fakteve për të kaluarën.

11.1. Punëtorja: Nevojat dhe pritjet e viktimave

Pjesëmarrësit (viktimat, përfaqësuesit e shoqatave të viktimave dhe të veteranëve dhe aktivistët për të drejtat e njeriut) i kanë dhënë prioritet zbardhjes të së vërtetës, ndëshkimi të autorëve direkt dhe të përgjegjësve për krimet e luftës, kërkimit të të zhdukurve, zbulimit të varrezave masive, identifikimit të kufomave, dhe njohjes të të gjitha viktimave.

Të gjitha viktimat, pa marrë parasysh kombësinë, duhet të njihen si viktimat.

Mendoj se edhe te ne në Kroaci duhet të njihen të gjitha viktimat sepse të viktimat e palës serbe

shumica i sheh si kriminelë potencialë të cilët edhe e kanë merituar atë çka u ka ndodhur. (Ružica Spasić, Shoqata e familjeve të të zhdukurve dhe kidnapuarve, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008)

Viktimat presin që të zbardhet e vërteta për atë çka ka ndodhur, dhe të gjykohen autorët e drejtpërdrejtë si dhe ata që kanë dhënë urdhra për krime.

Duhet, pra, të zbulohen kriminelët, autorët e krimeve dhe ata që kanë dhënë urdhrat. Shumica thonë... e ndoshta edhe unë shpesh e pyes vetën, pse kjo, nëse nuk mund të ma kthej babin, apo vëllain, por kjo duhet, sepse mund të ndalojë vazhdimin e krimeve. Do të thotë, duhet të ndodh kjo që krime si këto të mos përsëriten më... (Snežana Zdravković, Shoqata e të kidnapuarve dhe të vrarëve në Kosovë, Kosovë, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Ekzistojnë pritjet e atyre që kanë mbetur pas atyre që kanë pësuar. Dhe në rastin konkret, ja kur jam edhe unë vetë në pyetje, është pritja që të dëgjohet e vërteta. (Sudbin Musić, Shoqata Prijedor 92, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Pyetjen që shtrohet sot, se çka presin viktimat, unë do ta përkufizoja me një fjalë, e presin të vërtetën. Sepse asnjë kompensim i asnjë lloji nuk mund t'i kthej ata që janë shkatërruar. Fatkeqësisht nga përvoja personale, dhe përvoja e njerëzve që jetojnë në rrethim tim, mund të them se nuk jemi as një hap më afër të vërtetës se para dhjetë vjetëve, dhe kam frikë që edhe pas dhjetë vjetëve do ta themi të njëjtin konstatim. Sepse e vërteta në këto hapësira është ende pronë e elitave politike. (Jusuf Trbić, Bashkësia kulturore boshnjake Preporod, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Dhe nëse duhet të thuhet diçka për pritjet që kam, ajo është para së gjithash të zbardhet se kush e ka vrarë nënën time, kjo më intereson shumë, jo që ai të kalbet në burg apo çka di gfarë dënimi tjetër, por më intereson se cili është. Dhe të gjithë na intereson kjo. Më tutje, më intereson fort distancimi i shtetit kroat nga krimi që ka ndodhur aty. Kjo do të thotë se nuk mund të bëhet hero dikush që është kriminel dhe kam kureshtje të madhe që kjo të thuhet qartë. Unë atëherë do të kam satisfacionin që të them, ky është kriminel. Dhe pastaj më intereson fortë dhe do të doja shumë që të mos gënjehet për këtë, nuk e dua rrenën, mua nuk më duhet që pohohet se në fshatin tim kanë vdekur 50 civilë, kur kanë vdekur 19, por nuk dua as të thuhet se kanë vdekur 2, kur unë di se kanë vdekur 19, sepse i kam njohur, ua di vëllezërit, motrat, unë kam pas bisedë me ta. (Dragan Pjevač, refugjat nga Kroacia, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Procesimi i krimeve të luftës, pra ky është prioriteti i të gjitha prioriteteve, posaçërisht që vjen nga komuna ku sigurisht në këtë moment, në atë zonë, është komuna ku më së shumti gërshetohen njerëzit që kanë qenë viktimat, me njerëz që kanë bërë krime të luftës. (Edin Ramulić, Shoqata e grave të Prijedorit Izvor, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Unë e pres të vërtetën, pres që krimet të ndëshkohen sepse ende kemi kriminel që shëtisin të lirë, ndër ta edhe ata më të kërkuarit. Një vjet e gjysmë kam përcjell gjykimin e Shkorpionëve, kam

prit se do të përmbushët një pjesë e drejtësisë, edhe pse kjo nuk do të ma kthente babin dhe vëllain tim. Në fund verdikti ka qenë i turpshëm.(Safeta Muhić nga Srebrenica, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Përvoja ima nga bisedat me viktimat është se, si edhe shumicës prej juve, hatrin e kanë më së shumti te e vërteta, por besoni, të paktën kjo është përvoja ime, jo e vërteta se kush e ka filluar luftën, por çka ka ndodhur me më të dashurit e tyre dhe pse i ka ndodhur kjo. Pse ata janë burgosur jashtë çdo ligji pa armë, si refugjatë me gratë me barrë dhe me fëmijë të vegjël, janë marrë dhe dërguar në kampet e përqendrimit në Bosnje ku janë torturuar, vrarë, zhdukur.(Tea GorjancPrelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Pres që bota në të ardhmen do të jetë ndryshe. Të gjitha kombësive tona, a janë boshnjakë, a janë serbë, a janë kroatë, të mos u ndodhi kjo e keqe, të mos përjetojnë çka ka përjetuar burri im 21 vjeçar kur ma dha në krah vajzën që kishe vetëm 11 ditë dhe më tha: ‘Merre Refije, ruaje, unë nuk di a do të kaloj dhe çka do të ndodh me mua dhe a do ta shoh më ndonjëherë»; dhe kurrë më nuk e ka parë dhe asnjëherë asnjë lajm për te nuk është dëgjuar për 12 vjet e gjysmë. (Refija Alić nga Srebrenica, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Për familjet e të zhdururve prioritet ka zbulimi i varrezave masive, ekshumacioni, dhe varrimi i kufomave.

Ajo çka është tejet e rëndësishme për familjet në atë moment është që të marrin mbetjet mortore të më të dashurve por është shumë vështirë të kuptohet, ja edhe pas 16 vjetëve, që ne në komunën Zvornik, kërkojmë 500 kufoma. (Mevludin Lupić, Shoqata e familjeve të zënëve rob dhe të zhdururve të komunës Zvornik, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008)

Është nevoja që të gjithë ata që kanë dijeni se ku janë varrezat, të tregojnë që ata njerëz të gjinden, që ata mijëra meshkuj dhe fëmijë të vrarë, nuk kanë qenë vetëm burrat në moshë, që të gjinden, dhe të varrosën me respekt dhe ta kanë vendin e tyre ku prehen dhe ne të jemi të qetë. Nëse nuk kanë pas të drejtën për jetë, ta kanë të paktën të drejtën në një vend për varrë, një mezar të vetin, nuk di se si ta them këtë. (Refija Alić nga Srebrenicë, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Unë menjëherë që nga fillimi, kur filluam të flasim se cilat janë nevojat e viktimave, unë e kam definuar si e vërteta, drejtësia, siguria, siguria gjithësesi ekonomike, sociale, juridike dhe shëndetësore.(Branka Antić Štauber, Shoqata Fuqia e gruas, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Viktimat kanë të drejtë që të dëgjohen nga të tjerët, të shohin bashkëndjesinë dhe përkrahjen për ta.

Është nevojë dhe fuqi e madhe nëse e ndjeni fjalën e dikujt ose dorën e përkrahjes. Neve na duhet kjo. Dhe mendoj se këtu jemi mbledhur për këtë. Që të gjithë të themi çka ndiejmë dhe për çka kemi nevojë. Të vërtetën tonë ta themi dhe të shohim pastaj, ose të nesërmen pas gjumit, nëse takohemi dhe njihemi, të dëgjojmë fjalët, dëgjo, më ka prekur ajo çka ke treguar, unë dua të të

ndihmoj në këtë mënyrë, mbase mund të ndihmojë (Štefica Krstić, Shoqata Viktimat e luftës atdhetare, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008)

Shoqata e familjeve të serbëve të zhdukur në Kosovë kërkojnë tubim të përbashkët dhe shfaqjen e pietetit ndaj të gjithë viktimave në Ditën ndërkombëtare e të zhdukurve.

Familjet tona kanë një nismë dhe kërkesë që të krijohet një qendër memoriale për të gjitha viktimat në këtë rajon. Mendoj se do të ishte shumë e rëndësishme që në ditën e të zhdukurve që shënohet me 30 gusht, që të gjitha familjet tona fatkeqe nga këto hapësirat, të tubohemi ne një vend dhe të shfaqim respekt dhe pietet të duhur të gjithë atyre që kanë pësuar. (Verica Tomanović, Shoqata e familjeve të të kidnapuarve dhe të zhdukurve në Kosovë dhe Metohi, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Të rinjve duhet t'u lihet trashëgimi e vërteta.

Të rinjtë dhe ajo që sipas meje ka dalë nga dëshmitë e tyre këtu, është se ne jemi përgjegjës që tua lëmë atyre të vërtetën. Ata duhet ta dinë të vërtetën dhe ata vetëm me të vërtetën duhet të vazhdojnë të jetojnë. (Srpanjana Rosandić, Shoqata e viktimave të luftës atdhetare, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Do të thotë se askush nuk mund të ma kthej babin tim. Asnjë kompensim e asgjë tjetër asnjëherë nuk ma kthen babin por vetëm e vërteta dhe drejtësia, sa ka rëndësi për mua po aq edhe për të gjitha viktimat, mund të na kthejnë besimin në të ardhmen, sepse edhe shumica e politikanëve, na thotë neve të rinjve, mendoj, se ardhmëria është e jona. Unë nuk e shoh asnjë të ardhme as për veten as për kolegët e mi të rinj nëse mu ne të rinjtë nuk do të punojmë së bashku me ju në të sotmen, që e ardhmja të na bëhet më e mirë. (Kenan Keserović, delegat në Dhomën e Kombeve të Federatës së BH dhe deputet në Kuvendin e Kantonit të Sanski, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Dëshmitë publike janë të nevojshme, duhet t'i transmetojnë mediat, dhe t'i dëgjojnë politikanët dhe opinioni.

Sa i përket dëshmimeve publike mbi tragjeditë personale unë mendoj se janë shumë të rëndësishme dhe se te na i kemi shumë pak të dëshmimeve të këtilla mediale dhe publike, por i kemi nëpër konferenca, seminare, nuk e di pse vetëm të këtyre llojeve, ku në rrethet më të ngushta mund të shihet se si viktimat e shohin njëra tjetrën. Mendoj se dëshmitë publike na duhen dhe se mediat duhet t'i transmetojnë, dhe se ato do të duhej t'i dëgjonin politikanët në postet më të larta në të gjitha vendet e rajonit, ata që drejtojnë këto shtete. (Ružica Spasić, Shoqata e familjeve të Serbëve të zhdukur dhe të kidnapuar, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Pjesëmarrësit kanë propozuar që kushti për integrimet evropiane të jetë procesimi i krimeve të luftës, gjetja e kufomave të të zhdukurve, kërkimi i faljes dhe dialogu shoqëror në të gjitha shtetet e ish Jugosllavisë.

Pra ata këtë kusht për qasje në shoqërinë evropiane duhet të lidhet me procesimin e krimeve të luftës, gjetjen e efikasë të të zhdukurve... - të gjinden më të dashurit e tyre që ende mbahen të zhdukur -që ata të varrosen, në mënyrë që familjarët e tyre të vazhdojnë disi jetën, kurse për ata [viktimat] shumë e rëndësishme është edhe t'u kërkohet falja. (Tea GorjancPrelević, Aksioni për të drejtat e njeriut, Mali i Zi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Dhe ne kemi ardhur deri te një konstatim që përmes bashkësisë ndërkombëtare t'i mohohet qasja integriteteve euro-atlantike secilit shtet që nuk i ka zgjidhur çështjet e të zënëve rob dhe personave të zhdukur. (Ivan Pšenica, Lidhja e shoqatave të familjeve të mbrojtësve kroat të zënë rob dhe të zhdukur, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Ka veteranë që duan të pranojnë përgjegjësinë e tyre dhe të solidarizohen me viktimat.

Pjesëmarrësit në luftë janë po kështu viktima dhe ata do të mbesin disi në margjina, familjet janë nën ndikimin e madh, puna me të rinjtë etërit e të cilëve janë të traumatizuar shumë është tepër e vështirë, dhe mu për këtë edhe këta njerëz duhet të kyçen në dialog.. (Amela Suljić, Nisma rinore për të drejtat e njeriut, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Desha të them vetëm se ka veteranë që duan të pranojnë përgjegjësinë dhe të punojnë, të kyçen në ndërtimin e paqes dhe ata do të ishin gjithësesi të dobishëm Këta veteranë janë diku të gatshëm që të ballafaqohen me të kaluarën, të pranojnë përgjegjësinë e tyre dhe të solidarizohen me viktimat, gjë që e ka rëndësinë e vet. (Novica Kostić, Shoqata Veteranët për paqe, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

11.2. Punëtorja: Qasja rajonale zbardhjes së fakteve mbi krimet e luftës

Pjesëmarrësit, shumica gjykatës, prokurorë dhe avokatë të të drejtave të njeriut, vendosmërisht kanë përkrahur gjykimet për krimet e luftës si instrument juridik më i rëndësishëm për përcaktimin e përgjegjësisë individuale penale, por me vetëdijen se ato nuk e sigurojnë të vërtetën e plotë për atë çka ka ndodhur.

Pjesëmarrësit përkrahën qasjen rajonale dhe krijimin e trupit rajonal për faktet e të kaluarës

E para, unë jam për qasje rajonale dhe formimin e një trupi rajonal nga një arsye e thjeshtë. Ajo çka ka ndodhur në hapësirat e ish Jugosllavisë ka qenë në parimin e enëve të lidhura. Sepse kemi shumë të tillë (...) Që kanë ardhë... në Bosnje ose Srebrenicë nga anët e ndryshme dhe kanë bërë krime. Ata janë tani gjeografikisht të ndarë dhe është vështirë që të sigurohen informatat se kush dhe çka ka bërë dhe në cilin vend. Për këtë dhe për hir të së vërtetës dhe pajtimit, është shumë esenciale kjo qasje rajonale. (Amir Kulagić, Shoqata Gratë e Srebrenicës, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Dhe kjo është diçka që vetëm mund të na ndihmojë neve përballë përgjegjësisë që kemi për brezat e ardhshëm. Dhe nëse dikush na ndihmon neve, do të doja që të janë këta të rinj me atë porosinë e tyre në këto konsulta kur na thanë: «Ne nuk kemi përgjegjësi për atë çka është bërë, por duam që të jemi përgjegjës për raportin ndaj asaj që është bërë», dhe në këtë kuptim unë po ju lus që të mendoni për këtë proces, për instrumentin për zbardhjen e fakteve dhe në lidhje me këtë duhet të gjejmë, të kemi mjetin që na ndihmon, të përkrahim gjykimet për krimet e luftës por edhe për të sjellë pak më shumë fakte dhe dritë në atë trashëgimi. (Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Kam thënë se ekziston bashkëpunimi rajonal mes shoqatave të atyre që kërkojnë zgjidhje për të zënë rob dhe të zhdukurit. Kjo prej kohësh funksionon mirë. Pra, këtu vijmë te barriera e vullnetit politik. Megjithatë, edhe këtu ka disa përparime në krahasim me punën e mëparshme. Sot komisionet për kërkimin në Serbi, Bosnje e Hercegovinë dhe Kroaci, po takohen në Brčko dhe po e kritikojnë punën e shoqatave. Dëgjoni pak, kritikojnë edhe në Serbi, edhe në Kroaci, edhe në Bosnje. Pse? Sepse presioni është drejtuar ndaj tyre. Dhe tani presioni është jo vetëm nga brenda kombit, por është i përbashkët ndaj të gjithëve që e kanë detyra të zgjidhin këtë. (Ivan Pšenica, Lidhja e shoqatave të familjeve të të zënëve rob dhe të zhdukurve, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Gjykimet për krimet e luftës janë instrumenti më i rëndësishëm juridik për përcaktimin e përgjegjësisë individuale penale por kanë kufizime serioze (kapacitetet e gjykatave, koha që duhet për hetime dhe procesin, vdekja e dëshmitarëve, frika e dëshmitarëve), që mund të kompensohen me krijimin e trupit rajonal për zbardhjen dhe tregimin e fakteve.

Nevoja për krijimin e një trupi rajonal që do të krijonte ambientin e pajtimit, të klimës në të cilën do të jetë e mundshme të gjenden më shumë prova, më shumë dëshmitarë, do të avancojë me siguri edhe gjykimet që po procesohen aktualisht. Nëse kjo nuk ndodh do të kemi për pasojë gjykimet e ngadalësuar dhe shumë pak kriminelë që do të dënohen, ndonëse janë në pyetje komandantët e lartë dhe zyrtarët në funksionet civile dhe politike. Është e sigurt që trupi rajonal do të ofronte shumë prova që do të ishin ndihmesë për gjykatat, gjykatat e rregullta që zhvillojnë proceset, përkatësisht për prokurorët. (Ibro Bulić, Prokuroria e BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Gjithsesi mendoj që është mirë të ekzistojë një trup hetues në nivelin rajonal, që do të ishte servisë së bashku me organizatat joqeveritare që në pjesën më të madhe merren me këto probleme, sepse të gjithë në atë rast do të ishin servis i institucioneve juridike. (Mevludin Lupić, Shoqata e familjeve të zënëve rob dhe të zhdukurve të komunës Zvornik, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Shoqata e viktimave nga Srebrenica konsideronse pasojat janë të rëndësishme, por më parë duhet të zbardhen shkaqet e luftës dhe të krimeve.

Ne po flasim pak për shkaqet e këtij krimi që ka ndodhur këtu. Për shkakun e krimit deri më sot askush nuk është akuzuar e as dënuar, çka do të thotë se viktimat mbetet viktimë, nuk është realizuar drejtësia. Kush e ka marrë të drejtën që ta vras fëmijën tim? Dhe kush e ka marrë të drejtën të më dëboj nga qyteti im, nga banesa ime? Të më dëboj që ai të hyjë në banesën time, që ajo të bëhet e tija. Ku e morri këtë të drejtë? Dhe e kanë marrë këtë të drejtë, që nga fillimi, vetëm një grusht burrash, nuk kanë qenë masat, as shtetet nuk e kanë filluar. Ky grusht burrash

ka filluar gjithçka, e kanë sjell këtë ide, këtë ideologji kriminele..., idenë që kjo të bëhet. Dhe kjo nga askush dhe askund nuk përmendet në këto tubime. Gjithnjë merremi me pasojat dhe flasim për pasojat. Kuptohet se pasojat janë me rëndësi dhe shquhen, që njerëzit të dinë për to, ta dinë ata që nuk kanë përjetuar tragjedinë, se çka mund të prodhojë një e keqe e tillë. Dhe kjo është thelbësore. Por unë e kam thelbësore që në ndonjë mënyrë të gjej edhe satisfacionin. Të vdekurit e mi nuk mund të mi kthej askush. Mua nuk mundet askush të ma kthej as qytetin tim, që ma kanë marrë, rrëmbyer. Ai është tashti i huaj. Është i imi, dhe nuk është i imi. (Kada Hotić, Shoqata Lëvizja e nënave të enklavave të Srebrenicës dhe Zhepës, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Çështja e amnistimit duhet të merret seriozisht në kërkimin e zgjidhjes për gjetjen e varrezave masive.

Ndoshta metoda do të mund të ishte amnistimi për ata që kanë qenë vetëm realizues të urdhrave, apo jo, ose ata që në çfarëdo mënyrë u janë kundërvënë urdhrit që ka qenë vritni, masakroni, dhunoni, ose edhe, të themi, që kufomat të barten nga një varrezë në tjetrën duke shkatërruar, të themi, edheato pak që kishte mbetur nga kurmet e tyre. (Amir Kulagić, Shoqata Gratë e Srebrenicës, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008)

Trupi rajonal për zbardhjen e fakteve mbi krimet e luftës nuk është zëvendësim për gjykatat por është mjet për mbledhjen më efikase të fakteve të reja që mund të shfrytëzohen nga organet gjyqësore, policia dhe prokuroria.

Nuk e duam ne trupin rajonal që do t'i zëvendësonte gjykatat. Asgjë nuk mund t'i zëvendësojë gjykatat. Ato duhet të mbeten si instrument më i rëndësishëm, por ne mendojmë në atë se gjykatat nuk mund t'i ndëshkojnë mijëra e mijëra autorë të krimeve. (Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Formimi i tillë i një trupi që do të zbardhte faktet mund të jetë vetëm me dobi për organet gjyqësore. Kjo mund të bëhet bazë dhe pikënisje për hetimet e organeve gjyqësore, policore dhe të prokurorisë. Është fakt se e vërteta gjyqësore është e orientuar për së tepërmi në faktografi, pa emocione të mjaftueshme, pa ndonjë qasje të ndjesisë ndaj viktimave. Këto janë disa nga mangësitë e së vërtetës të tillë gjyqësore. Nga ana tjetër, këto dëshmi që i kemi dëgjuar para komisioneve për pajtim, janë shumë më të sigjerta. Unë jam i sigurt se ka para këtyre komisioneve ka më pak dëshmitarë që nuk e kanë thënë të vërtetën, se sa para gjyqeve. Mu për shkak të situatës që deklarata është dhënë para opinionit në mënyrën direkte, dhe jo në ndonjë segment, siç ndodh në gjyq. (Miroslav Alimpić, Gjyqi i qarkut i Novi Sadit, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Trupi rajonal duhet të organizojë dëgjime publike të viktimave, dhe duhet të kërkohet edhe modusi i kyçjes të autorëve të krimeve.

Për mua si një njeri që e ka humbur një pjesë të madhe të familjes dhe të miqve, do të ishte me rëndësi dëshmia publike e atyre që i kanë vrarë më të dashur e mi, që thjesht ta shikoj në sy, që ta shoh, dhe ta pyes: Pse? Unë jam për qasje rajonale dhe formimin të një trupi rajonale edhe për një arsye tjetër të thjeshtë. Ajo çka ka ndodhur në hapësirat e ish Jugosllavisë ka qenë mbi bazën e parimit të enëve të lidhura. Sepse kemi shumë të tillë që kanë ardhur... Kemi shumë të

tillë që kanë ardhur në Bosnje ose në Srebrenicë nga anët e ndryshme dhe kanë bërë krime. Ata janë tani të ndarë gjeografikisht dhe është vështirë që të sigurohen informatat se kush ka bërë çka, dhe ku e ka bërë këtë. Kështu, për hir të vërtetës dhe pajtimit është shumë qenësore kjo qasje rajonale. (Amir Kulagić, Shoqata Gratë e Srebrenicës, BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Zbardhja e identitetit të viktimave, evidentimi i çdo emri i të vrarëve, të atyre që kanë pësuar dhe të zhdukurve, pengon manipulimin dhe keqpërdorimin e viktimave.

Është fakt se numërimi i viktimave, që secili të ketë një karton personal me emrin, mbiemrin, përshkrimin e mënyrës si ka pësuar etj., është një obligim i vërtetë, para së gjithash ndaj viktimave dhe një gjë tejet e rëndësishme, për atë që zoti Tokača përmendi dhe me çka unë plotësisht pajtohem, që me këtë të pengohet manipulimi me numra, që është i pranishëm në këto hapësira edhe shumë decenie më parë. (Ljiljana Palibrk, Këshilli i Helsinkit për të drejtat e njeriut në Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Trupi rajonal duhet të fokusohet në viktimat e keqbërjeve nga e kaluara por me obligim që të rinjtë të lirohen nga përgjegjësia për trashëgiminë e së kaluarës.

Dhe kjo është diçka që neve vetëm mund të na ndihmojë përballë përgjegjësisë që kemi për brezat e ardhshëm. Dhe nëse dikush na punon neve, do të doja që të janë këta të rinj me atë porosinë e tyre në këto konsulta kur na thanë: «Ne nuk kemi përgjegjësi për atë çka është bërë, por duam që të jemi përgjegjës për raportin ndaj asaj që është bërë», dhe në këtë kuptim unë po ju lus që të mendoni për këtë proces, për instrumentin për zbardhjen e fakteve dhe në lidhje me këtë duhet të gjejmë, të kemi mjetin që na ndihmon, të përkrahim gjykimet për krimet e luftë por edhe për të sjellë pak më shumë fakte dhe dritë në atë trashëgimi. (Nataša Kandić, Fondi për të Drejtën Humanitare, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Pra, deri te një forum rajonal që të krijojë klimën që të mund të thuhet në çdo bashkësi se çka kandodhë dhe që ky person atëherë të marrë kuptimin dhe ne të gjithë të dimë dhe jo të themi se nuk e kemi ditë, sepse e kemi ditë. (Zdenka Pantić, Qendra ndërkombëtare për rehabilitime e viktimave të torturave, Kroaci, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

11.3. Punëtorja: Roli i mediave në krijimin e klimës pozitive për zbardhjen e fakteve

Është nxjerrë konkludimi se shoqëria civile, OJQtë dhe mediat duhet të janë akterët kryesor në krijimin e klimës pozitive për promovimin e nevojës dhe të detyrimit për zbardhjen dhe tregimin e fakteve mbi krimet e luftës. Mediat duhet të përkrahin integrimin e veteranëve dhe rolin e tyre në demistifikimin e stereotipave mbi ushtarët e armikut si kriminelë.

Mediat mund të kontribuojnë në krijimin e pikturës më të plotë mbi krimet e luftës, solidaritetin dhe bashkëndjesinë me viktimat nga shoqëritë tjera .

Shembulli i Latinicës, e cila foli për krimet që i ka bërë ushtria kroate në Bosnje e Hercegovinë, mua më bind se është e mundshme që të plasohet në serviset publike një tregim i hapur, objektiv dhe i ndriçuar nga të gjitha anët. (Borka Rudić, Shoqata Gazetarët e BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Niveli kombëtar është i rëndësishëm, por qasja rajonale mundëson që të shihen dhe të dëgjohen edhe viktimat tjera.

Unë mendoj, ju keni plotësisht të drejtë, që gjëja e parë që unë mendoj se duhet të jetë pikënisja në nivelin kombëtar, por ajo çka është e pamundur, në të vërtetë çka e pamundësinë që ky lloj i punës të kryhet në nivelin kombëtar, është mu ky mosekzistim i trupit rajonal. Sepse mu ky ju mundëson që të krijoni pikturën për atë se çka keni bërë dhe si merreni me këtë. (Milica Tomić, artiste pamore nga Beogradi, Serbi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Mirëpo, pse na duhet neve sërish bashkëpunimi dhe mirëkuptimi rajonal? Nuk mundemi ne, p.sh. në Mal të Zi, të ndërtojmë klimën, klimën pozitive për zbardhjen dhe tregimin e krimeve të luftës, nëse fqinji ynë është në pozicionet e vitit 1992, ose kur e kemi agresorin në pozitë e vitit 1992, dhe për këtë mendoj që vërtet duhet të bëhet diçka në këtë aspekt. (Šeki Radončić, javorja Monitor, Mali i Zi, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Mediat në një pjesë të vendit raportojnë vetëm për krimet në pjesën tjetër të vendit dhe vrasësit dhe kriminelët janë gjithnjë një anën tjetër. Për këtë mendoj se është shumë e rëndësishme që t'i kalojmë kufijtë pa marrë parasysh se a janë ato shtetërore, të entiteteve, rajonale, komunale, etj. (Borka Rudić, Shoqata e gazetarëve BH, Forumi i Tretë Rajonal për drejtësi tranzicionale, Beograd, Serbi, 11–12 shkurt 2008).

Dëgjimi publik i viktimave

Në këtë sesion, viktimat dhe anëtarët e familjeve të viktimave nga Kroacia, Bosnja dhe Hercegovina, Serbia, Mali i Zi dhe Kosova, dëshmuan për padrejtësitë që kanë përjetuar gjatë luftës ndërkaq dy miq, Jusuf Trbić dhe Đorđe Krstić, treguan se si kanë lidhur miqësi të përhershme në ditët kur Arkani sundonte në Bijelinë (prill 1992).¹